

เกร็ดการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ในยุคแรกเริ่ม (Anecdotes on Coinage of Scientific Terminology in the Early Days)

สัญญา สุขพนิชนันท์

ภาควิชาพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

ภาควิชาชีววิทยา สาขาวิชาเวชศาสตร์ชั้นสูง ประภาวิทยาศาสตร์และทันตแพทยศาสตร์ สำนักวิทยาศาสตร์
ราชบัณฑิตยสภา, sanya.suk@mahidol.ac.th

บทนำ

ผู้เขียนสนใจที่มาของคำและการบัญญัติศัพท์โดยเฉพาะศัพท์แพทยศาสตร์อีกทั้งศัพท์วิทยาศาสตร์ และได้เขียนบทความตีพิมพ์ไว้ดังนี้ ๑) “พยาธิวิทยา (Pathology)” — คำที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมไทย, ๒) “พยาธิ (ความเจ็บไข้)” หรือ “พยาธิ (ปรสิตร)” — ความสับสนที่ยังคงอยู่, ๓) เติมเปราตูระ (Temperature), ๔) ความเป็นมาของศัพท์แพทย์ภาษาไทย, ๕) ประวัติความเป็นมาของคำว่า “วิทยาศาสตร์”, ๖) เวชศาสตร์ชั้นสูง-ชั้นสูงโรค-การวินิจฉัยโรค และ ๗) ศัพท์แพทยศาสตร์ไทยว่าด้วยเซลล์ (สัญญา สุขพนิชนันท์, ๒๕๔๘, ๒๕๕๑, ๒๕๖๕ และ ๒๕๖๖) ผู้เขียนได้รับโอกาสเป็นกรรมการในคณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์แพทยศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๑ ถึง ๒๕๕๓ โดยมีศาสตราจารย์ ดร. นายแพทย์สมชัย บวรกิตติ ราชบัณฑิตอาวุโส เป็นประธานกรรมการ (รายงานประจำปี สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๑-๒๕๕๓) และได้รับโอกาสให้กลับมาช่วยงานบัญญัติศัพท์แพทยศาสตร์ของราชบัณฑิตยสภาอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ โดยได้รับแต่งตั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชาให้แก่คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิทยาศาสตร์ที่มีศาสตราจารย์ ดร. แพทย์หญิงศศิธร ผู้กฤตยาคามิ ราชบัณฑิต ประภาวิทยาศาสตร์และทันตแพทยศาสตร์ สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสภา เป็นประธานกรรมการ ดำเนินงานต่อจากท่านอาจารย์สมชัย ซึ่งยังช่วยเป็นที่ปรึกษาและกรรมการ ต่อมา ผู้เขียนได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการในคณะกรรมการจัดทำศัพท์แพทยศาสตร์ชุดปัจจุบัน ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘

ผู้เขียนได้พบข้อมูลน่าสนใจเกี่ยวกับงานบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถานจากรายงานประจำปี ๒๕๒๕ ของสำนักงานราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นปีแรกโดยดำริของ ศาสตราจารย์ ดร.ชัย มุกตพันธุ์ เลขาธิการสำนักงานราชบัณฑิตยสถานและราชบัณฑิตสำนักวิทยาศาสตร์ รายงานประจำปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ฉบับนี้ได้กล่าวถึงคณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ แต่เดิมงานด้านนี้ได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายบัญญัติศัพท์ภาษาไทย สำนักงานฝ่ายวิชาการ ต่อมา สำนักงานราชบัณฑิตยสถานได้ตั้งกองวิทยาศาสตร์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ จึงได้แยกงานบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์มาเป็นฝ่ายหนึ่งในกองวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยเหลือคณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ ซึ่งทำหน้าที่แก้ไขปรับปรุง

ศัพท์วิทยาศาสตร์ที่ราชบัณฑิตยสถานได้เคยจัดทำไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ให้ทันสมัยสมบูรณ์ คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยราชบัณฑิตสำนักวิทยาศาสตร์ในสาขาเคมี ฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ และชีววิทยา ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขาดังกล่าว รวมสาขาละ ๔ คน และผู้ทรงคุณวุฒิทางภาษาไทยอีกจำนวนหนึ่ง รวมทั้งสิ้น ๒๐ คน สำหรับวัตถุประสงค์แสดงไว้ในรายงานประจำปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ดังนี้

“เพื่อให้มีการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ขึ้นใช้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เนื่องจากได้พิจารณาเห็นว่าปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ได้เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์ทุกสาขา ความจำเป็นที่ต้องถ่ายทอดวิทยาการจากภาษาต่างประเทศมาสู่ภาษาไทยเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องรีบดำเนินการ ปัจจัยสำคัญในการถ่ายทอดภาษาต่างประเทศก็คือ ศัพท์วิชาการซึ่งควรจะได้ใช้ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน มิใช่ให้ต่างคนต่างบัญญัติขึ้นจนทำให้ศัพท์เดียวกันมีใช้ต่าง ๆ กันจนก่อให้เกิดความสับสนแก่ผู้ศึกษา อีกประการหนึ่ง ศัพท์วิทยาศาสตร์ซึ่งราชบัณฑิตยสถานได้เคยจัดทำขึ้นไว้เมื่อ ๓๕ ปีมาแล้ว ก็ยังไม่ได้มีการแก้ไขปรับปรุงให้ทันสมัยสมบูรณ์ จึงเห็นว่าควรจะได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกคณะหนึ่งให้ทำหน้าที่บัญญัติศัพท์ทางวิทยาศาสตร์ทุกสาขาวิชาเป็นการเฉพาะ แยกออกจากงานของกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย ซึ่งบัญญัติศัพท์วิชาการในสาขาอื่น ๆ เพื่อให้ทันแก่การใช้” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕)

สำหรับงานบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ สาขาแพทยศาสตร์นั้น ได้บันทึกไว้ในรายงานประจำปี ๒๕๒๕ ราชบัณฑิตยสถานดังนี้

งานบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ สาขาแพทยศาสตร์

๑. ความเป็นมา

โดยที่คณะรัฐมนตรีได้ให้อำนาจแก่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ ให้มีอำนาจในการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์สาขาต่าง ๆ ได้ โดยจะเป็นเจ้าของเรื่องเอง หรือจะมอบหมายให้ส่วนราชการหนึ่งเป็นเจ้าของเรื่องก็ได้

๒. วัตถุประสงค์

โดยที่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์จัดให้มีคณะอนุกรรมการฯ ขึ้น เพื่อบัญญัติศัพท์ในหลาย ๆ สาขาวิชาได้พร้อม ๆ กัน ดังนั้น จึงได้พิจารณาว่า คณะอนุกรรมการฯ ที่จะจัดตั้งขึ้นนั้นควรจะทำ ศัพท์วิทยาศาสตร์ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์ และสาขาที่ควรจะได้จัดทำขึ้นควรจะเป็นสาขาแพทยศาสตร์ เนื่องจากว่าเป็นสาขาที่มีความสำคัญมากสาขาหนึ่งในปัจจุบัน นอกจากนี้ ราชบัณฑิตยสถานได้เคยจัดทำศัพท์บัญญัติแพทยศาสตร์ไว้แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ นับถึงปัจจุบันก็เป็นเวลาถึง ๑๗ ปีแล้ว สมควรจะได้ปรับปรุงใหม่ เพราะมีศัพท์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกมาก ซึ่งยังไม่ได้บัญญัติเป็นภาษาไทย คณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ จึงได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์สาขาแพทยศาสตร์ขึ้น เมื่อมกราคม ๒๕๒๕” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕)

อันที่จริงแล้ว ผู้เขียนทราบข้อมูลเกี่ยวกับการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๘๖ และการบัญญัติศัพท์แพทย์ พ.ศ. ๒๔๘๗ โดยคณะกรรมการพิจารณาบัญญัติศัพท์ที่ได้รับความเห็นชอบจากวรรณคดีสมาคมแห่งประเทศไทยมาแล้ว (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๔๘๖ และ ๒๔๘๗) เพียงแต่ยังค้นไม่พบรายละเอียดว่า คณะกรรมการพิจารณาบัญญัติศัพท์ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิท่านใดบ้าง ราชบัณฑิตยสถานเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ เพราะโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชบัณฑิตชุดแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๔๘๕) แต่ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็น่าจะระบุไว้ในประกาศว่า ราชบัณฑิตยสถานร่วมงานดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนทราบว่า มีคณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์หรือศัพท์แพทยศาสตร์ก่อนหน้านี้อีก เมื่อสืบค้นเรื่องของที่มาของคำว่า “พยาธิวิทยา (pathology)” ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่ก็ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน จนกระทั่งเมื่อประมาณ ๒ ปีที่แล้ว ผู้เขียนอยากทราบคำว่า “ทฤษฎี (Theory)” บัญญัติไว้ตั้งแต่เมื่อใด ก็ได้พบในหนังสือการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของกรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่ศูนย์ข้อมูลพระปกเกล้าศึกษา พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดทำเป็นเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ไว้ (๒๕๖๘) มีข้อมูลที่ผู้เขียนเคยได้ทราบมาบางส่วนที่เกี่ยวกับศัพท์แพทยศาสตร์และพบชื่อของหม่อมเจ้าวัลลภากร วรวรรณ เป็นกรรมการพระองค์หนึ่ง ผู้เขียนได้เคยเขียนถึงพระองค์ท่านในบทความก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะเรื่อง “อุณหภูมิ (Temperature)” (สัญญา สุขพนินันท์, ๒๕๕๑) หลังจากที่แน่ใจว่าหนังสือดังกล่าวเป็นงานชิ้นแรกเกี่ยวกับการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์เป็นครั้งแรกในประเทศไทย จึงขอนำเกร็ดจากหนังสือเล่มนี้มาให้ได้อ่านกัน

การบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์เบื้องต้นนี้เป็นไปตามที่คณะกรรมการได้ปรึกษากันจากการประชุม ๒ ครั้งและได้รับอนุมัติจากกระทรวงธรรมการ มีเนื้อหา ๓๘ หน้า เกี่ยวกับชื่อวิชา ๒๗ ชื่อ คำทับศัพท์ ๗ คำ และศัพท์ในวิชาแมคนิกส์ ฟิสิกส์ และเคมี (พิมพ์ตามที่ปรากฏ) ตั้งแต่หน้า ๑๔-๓๙ รวมทั้งสิ้น ๓๓๙ คำ จัดพิมพ์เผยแพร่จำนวน ๑ พันฉบับ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ในราคา ๑๕ สตางค์ พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ ตั้งอยู่ที่ปากคลองบางลำพูบน พระนคร รายชื่อคณะกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ชุดแรกในประวัติศาสตร์ชุดนี้ประกอบด้วย (หมายเหตุ : ชื่อ ตำแหน่ง และยศ พิมพ์ตามที่ปรากฏ ส่วนชื่อสกุลเดิมหรือข้อมูลเพิ่มเติมแสดงไว้ในวงเล็บข้างท้าย) ประธานกรรมการ คือ มหาอำมาตย์โท พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร อธิบดีกรมวิชาการ อดีตเจ้ากรมราชบัณฑิต) เลขานุการ คือ อำมาตย์เอก หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล (ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล ภาควิชาเคมีชุดแรกและราชบัณฑิตชุดแรก สำนักวิทยาศาสตร์) กรรมการประจำ ๕ ตำแหน่ง ได้แก่ ๑) มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพินธ์ นายกราชบัณฑิตยสถานพระองค์แรก ภาควิชาเคมีชุดแรกและราชบัณฑิตชุดแรก สาขาวิชาปรัชญา สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง), ๒) อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ), ๓) รองอำมาตย์เอก หลวงกิตติวิทย์พาหุ (กั ศุนวต ภายหลังใช้บรรดาศักดิ์ กิตติวิทย์พาหุ เป็นนามสกุล), ๔) รองอำมาตย์เอก หลวงสวัสดิสารศาสตรบุทธิ (สวัสดิ์ สุมิตร) และ ๕) รองอำมาตย์เอก ศุภชัย วานิชวัฒนา (ศาสตราจารย์ศุภชัย วานิชวัฒนา ราชบัณฑิตชุดแรก สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ สำนักวิทยาศาสตร์) นอกจากนี้ ยังมีกรรมการที่เป็นผู้แทนจากคณะต่าง ๆ ๖ คณะ คือ ๑) กรมยุทธศึกษาทหารบก : นายพันโท พระวิทยาสารณยุต (หยัด เวมลัน ภายหลังใช้บรรดาศักดิ์ วิทยาสารณยุต เป็นนามสกุล), ๒) กรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ : นายนาวาเอก พระยาวิรัชชพากย์ (ศาสตราจารย์ นาวาเอก

พระริยม วิชาชพากย์ นามเดิม เรียม ทรรทรานนท์ ภาควิชาอักษรศาสตร์ สำนักศิลปกรรม), ๓) กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม : มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรดิการบรรจง (สมาน ปันยารชุน), ๔) กรมร่างกฎหมาย : ไม่มีใครจะส่งมาเป็นผู้แทน (พิมพ์ตามที่ปรากฏ), ๕) แพทยสมาคม : นายพันเอก หม่อมเจ้าวัลลภากร วรวรรณ และ ๖) สมาคมนายช่างแห่งกรุงสยาม : รองอำมาตย์เอก หลวงวิเทศยนตรกิจ (วิเทศ บุญยุคปต์ ราชบัณฑิตชุดแรก วิทยาศาสตร์ประยุกต์ สาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ สำนักวิทยาศาสตร์)

ข้อตกลงครั้งที่ ๑ ของคณะกรรมการชุดนี้ได้ประกาศในวิทยากรย ฉบับวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ดังนี้

๒.๑ กฎการแปลศัพท์วิทยาศาสตร์

๑) อันศัพท์ทั้งหลายนั้น พึงแปล. ถ้าไม่แปล ย่อมถือว่าเป็นข้อบกพร่อง ฝ่ายที่เห็นว่าไม่ควรแปล จะต้องยกเหตุขึ้นแสดงก่อน ถ้าเป็นที่สงสัยก้ำกึ่งอยู่ ให้ถือว่าควรแปล

๒) ถ้าแปลไม่ได้ ให้ใช้ทับศัพท์

๓) ศัพท์ที่เป็นวิสามานยนาม คือ ชื่อเฉพาะนั้น ไม่ควรแปล ควรใช้ทับศัพท์

๔) อันว่าศัพท์เฉพาะวิชานั้น ไม่ควรแปล ควรใช้ทับศัพท์ ศัพท์ใดเป็นศัพท์ทั่วไป และศัพท์ใดเป็นศัพท์เฉพาะวิชานั้น จะวางเกณฑ์ลงไปให้แน่นอนได้ยาก เพราะเป็นการเทียบ ไม่ใช่เป็นการตายตัว ต้องพิจารณาเป็นศัพท์ ๆ ไป

ก. ศัพท์ใดจะพึงใช้แพร่หลาย คือน่าจะเกี่ยวกับกิจของชนทั่วไปไซ้ ควรถือเป็นศัพท์ทั่วไปและควรแปล

ข. ศัพท์ใดเกี่ยวกับคน ฉะเพาะคณะ หรือวิชาเฉพาะอย่าง ถ้าพอจะหาศัพท์เทียบเคียงได้แล้ว ควรแปล แต่ถ้าเป็นศัพท์วิชาใหม่ ไม่ควรแปล ควรใช้ทับศัพท์ เช่น ศัพท์เฉพาะวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ควรใช้ทับศัพท์ จะได้เหมือนกับศัพท์เฉพาะวิทยาศาสตร์ทั่วโลก

หมายเหตุ ในการแยกศัพท์เฉพาะออกจากศัพท์ทั่วไปนั้น อาศัยภาษาเยอรมันได้บ้าง ถ้าในภาษาเยอรมัน เขาแปล เราควรแปล ถ้าในภาษาเยอรมันเขาใช้ทับศัพท์ เราควรพิจารณาอีกชั้นหนึ่งว่าเราควรแปลหรือไม่

๕) วิธีแปล ถ้าหาคำไทยได้ ควรใช้คำไทย ถ้าหาคำไทยไม่ได้ ควรหาคำบาลีหรือสันสกฤต ถ้าหาคำบาลีหรือสันสกฤตไม่ได้ ควรใช้ทับศัพท์

หมายเหตุ พึงคำนึงถึงความหมาย ๒ สถาน คือ :-

ก. ความหมายตามธาตุของคำ

ข. ความหมายอันนิยมใช้ ความหมายอันนิยมใช้นี้สำคัญ ถ้าคำใดมีความหมายอันนิยมใช้ในภาษาไทยอย่างหนึ่งแล้ว ไม่ควรนำเอามาใช้ให้มีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง แต่ถ้าความหมายอันนิยมใช้นั้น ยังอ่อนอยู่ หรือยังไม่มีไซ้ เราอาจบัญญัติให้ใช้ตามความนิยมของเราได้

๖) ถ้าศัพท์ใดใช้ชินแล้ว ไม่ควรแก้ไขใหม่ เว้นแต่จะจำเป็นจริง ๆ

๗) ศัพท์ใดใช้ทับศัพท์ได้ง่าย และหาศัพท์ไทยบาลีหรือสันสกฤตได้ยากไซ้ ควรใช้ทับศัพท์

ข้อตกลงครั้งที่ ๒ ประกาศในวิทยากรย ฉบับวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเรื่องวิธีทับศัพท์ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ว่า คำมาแต่ภาษาใดก็ให้เขียนตามสำเนียงภาษานั้น เช่น สระ แล้วแต่สำเนียง ส่วนพยัญชนะนั้น กำหนดชัดเจนเป็นตารางเทียบสำหรับภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน อิตาลี และลาติน แต่จะไม่แสดงไว้ในที่นี้เนื่องจากจำนวนหน้าจำกัด

ในส่วนที่เกี่ยวกับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสภาในปัจจุบัน) จะเห็นชื่อกรรมการที่ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นภาคีสมาชิกชุดแรกของราชบัณฑิตยสถาน คือ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, และศาสตราจารย์ นาวาเอก พระร่ำมวิรัชชพากย์ ส่วนกรรมการที่ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตชุดแรก คือ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ศาสตราจารย์ศุภชัย วานิชวัฒนา, และหลวงวิเทศยন্ত্রกิจ (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๔๗๗ และ ๒๔๘๕) รายละเอียดเกี่ยวกับหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล ได้กล่าวแล้วในบทความเรื่องภาคีสมาชิก ๑๑ คนแรกของสำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสภา (สัญญา สุขพนิชนันท์ และสุรพล อิศโรกรศีล, ๒๕๖๖) ส่วนราชบัณฑิตสำนักวิทยาศาสตร์อีก ๒ คน จะได้กล่าวในหนังสือราชบัณฑิตปูชนียบุคคลในในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีของราชบัณฑิตยสภา

สำหรับประธานกรรมการ มหาอำมาตย์โท พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร) นั้น ท่านเป็นอธิบดีกรมวิชาการ กระทรวงธรรมการในขณะนั้น ท่านมีศักดิ์เป็นน้าของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร อีกทั้งยังเป็นเพื่อนเรียนที่ประเทศอังกฤษด้วยกัน พระยาเมธาธิบดีได้รับทุนจากรัฐบาลไปเรียนวิชาครู ณ สหราชอาณาจักร ที่วิทยาลัยเบอโรโรด (Borough Road College) ใกล้กรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ขณะอายุได้ ๒๑ ปี วิทยาลัยแห่งนี้มีบทบาทต่อการพัฒนาการศึกษาของไทยในระยะเริ่มต้นอย่างมาก เพราะผู้ที่จบจากวิทยาลัยแห่งนี้ได้มาเป็นครูฝรั่งในประเทศไทยหลายคน อาทิ ครู อี. เอส. สมิต (ตันสกุลสมิตร บิดาของหลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป และนายสนั่น สมิต อดีตนายกรัฐมนตรี) นอกจากนี้ คนไทยที่ได้ไปเรียนที่วิทยาลัยแห่งนี้ก็ได้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษาไทย เช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) พระยาศึกษาสมบูรณ์ (หม่อมหลวงแหยม อินทรางกูร) พระยาราชานุกุลวิบูลย์ภักดี (รื่น ศยามานนท์) พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร) และพระยาภรรตราช (หม่อมหลวงทศทิศ อิศรเสนา) พระยาเมธาธิบดีกลับมาทำงานในกองแบบเรียน กรมศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ และสอนวิชาครูที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ต่อมา ได้เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ในรัชกาลที่ ๖ หลังจากนั้นได้เลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระยาเมธาธิบดีเขียนแบบเรียนไว้มากมาย เช่น วิธีสอนบทเรียนด้วยของ (ฝึกให้เป็นนักวิทยาศาสตร์) รวม ๔ เล่ม นิทานอีสป ฯลฯ ท่านเป็นคนแรกที่เขียนตำราและสอนวิชาจิตวิทยา (สมัยนั้นเรียกชื่อว่า “อัยยาคมวิทยา”) นอกจากนี้ ท่านยังเขียนตำราวิชาเคมี (สมัยนั้นเรียกชื่อว่า “รสาณศาสตร์”) หนังสือการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์เบื้องต้นนับเป็นผลงานชิ้นสุดท้ายในการ

รับราชการที่กระทรวงธรรมการของท่าน โดยที่ท่านได้ลาออกับพระราชนานาญเมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ท่านก็ยังคงชอบเขียนหนังสือเป็นประจำทุกวัน เมื่อออกจากราชการแล้ว ท่านได้แปลและเรียบเรียงหนังสือไว้อีก ๘ เล่ม เล่มสุดท้ายเป็นเรื่อง “ดาราศาสตร์เบื้องต้น” ท่านได้รับพระราชนานาญเหรียญคุณงามความดีศิลปวิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ (คณะอนุกรรมการแผนกประวัติครู ครูสภา, ๒๕๐๑)

สำหรับกรรมการอีก ๒ คนที่มีพื้นการศึกษาวิทยาศาสตร์นั้น คนแรกคือ หลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ (สวัสดิ์ สมมิตร) เป็นบุตรของครูสมิธ ต้นสกุลสมมิตร ท่านได้รับทุนกระทรวงธรรมการไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ได้รับปริญญาตรีทางวิทยาศาสตร์ (B.Sc.) รับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมวิสามัญศึกษาจนกระทั่งเกษียณอายุราชการ นอกจากนี้ ท่านยังรักษาการอธิบดีกรมการฝึกหัดครู มีส่วนก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงประสานมิตร และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (สำนักงานเลขาธิการครูสภา, ๒๕๓๕) ส่วนพระยาสุฤทธิการบรรจง (สมาน ปันยารชุน) ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปเรียนด้านวิศวกรรม ณ ประเทศอังกฤษ และกลับมารับราชการเป็นนายช่างกรมรถไฟหลวง พ.ศ. ๒๔๕๖ จนได้เป็นผู้บัญชาการรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นผู้อำนวยการไฟฟ้าหลวงสามเสนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ และออกจากราชการ รับพระราชนานาญเบี้ยบำนาญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ แต่ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๙๗ ท่านได้รับพระราชนานาญเหรียญคุณงามความดีศิลปวิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ (อนุสรณ์พระราชนานาญเพลิงฯ, ๒๕๑๐) ส่วนกรรมการที่มีความรู้ด้านภาษา ได้แก่ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลวงกิตติวิทยานพ และพระยาวิรัชชพัสัย ล้วนมีชื่อเสียงและเหมาะสมอย่างยิ่งในการช่วยงานบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ของคณะกรรมการชุดแรกนี้

เอกสารอ้างอิง

คณะอนุกรรมการแผนกประวัติครู ครูสภา. (๒๕๐๑). *ประวัติครู ครูสภาจัดพิมพ์ในวันครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๑*.

พระนคร, โรงพิมพ์ครูสภา

ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๗๗ เล่ม ๕๑ หน้า ๖๓๖-๖๓๘ (ประกาศ เรื่องตั้งภาคีของราชบัณฑิตยสถาน).

ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๘๕ เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๖๕ หน้า ๒๕๙๑-๒๕๙๕ (ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแต่งตั้งราชบัณฑิต-พิมพ์ตามที่ปรากฏ).

ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๘๖ เล่ม ๖๐ ตอนที่ ๑๓ หน้า ๔๔๙-๔๕๘ (ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องบัญญัติศัพท์ฉบับที่ ๒-พิมพ์ตามที่ปรากฏ).

ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๗ เล่ม ๖๑ ตอนที่ ๘ หน้า ๑๗๔-๒๔๑ (ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องบัญญัติศัพท์ฉบับที่ ๓-พิมพ์ตามที่ปรากฏ).

ศูนย์ข้อมูลพระปกเกล้าศึกษา พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๖๘). *การบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์เบื้องต้น*. กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ.

<https://studiescenter.kingprajadhipokmuseum.com/book-detail/237>

สัญญา สุขพนินันท์. (๒๕๕๑). *เตมเปรตุดระ (Temperature)*. เวชบัณฑิตศิริราช, ๑(๑), ๔๙-๕๔.

สัญญา สุขพนิชนันท์. (๒๕๕๑). *ความเป็นมาของศัพท์แพทย์ภาษาไทย*. เวชบัณฑิตศิริราช, ๑(๒), ๙๑-๑๐๔.

สัญญา สุขพนิชนันท์. (๒๕๖๕). *ประวัติความเป็นมาของคำว่า “วิทยาศาสตร์” วารสารราชบัณฑิตยสภา*, ๔๗ (๓), ๑๓๗-๑๕๒.

สัญญา สุขพนิชนันท์. (๒๕๖๖). *เวชศาสตร์ชั้นสูง-ชั้นสูงโรค-การวินิจฉัยโรค*. วารสารราชบัณฑิตยสภา. ๔๘ (๒), ๙๔-๑๑๑.

สัญญา สุขพนิชนันท์. (๒๕๖๖). *ศัพท์แพทยศาสตร์ไทยว่าด้วยเซลล์*. เวชบัณฑิตศิริราช, ๑๖(๓), ๑๘๙-๑๙๖.

สัญญา สุขพนิชนันท์. (๒๕๔๘). “พยาธิ (ความเจ็บไข้)” หรือ “พยาธิ (ปรลิต)”-ความลับที่ยังคงอยู่. สารศิริราช, ๕๗(๑๒), ๕๗๕-๕๗๙.

สัญญา สุขพนิชนันท์. (๒๕๔๘). “พยาธิวิทยา (Pathology)”-คำที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมไทย. สารศิริราช, ๕๗(๘), ๓๖๔-๓๖๙.

สัญญา สุขพนิชนันท์ และสุรพล อิศโรกรศีล. (๒๕๖๖). *ภาควิชาชีว ๑๑ คนแรกของสำนักวิทยาศาสตร์ราชบัณฑิตยสภา*. วารสารราชบัณฑิตยสภา, ๔๘(๒), ๗๕-๙๓.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (๒๕๓๕). *ประมวลประวัติครู คุรุสภาจัดพิมพ์ร่วมเฉลิมฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี กระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน. *รายงานประจำปี ๒๕๒๕ และ ๒๕๕๑-๒๕๕๓*.

อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงพระยาสุษดิการบรรจง (อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ) วัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐.